

Een Turcologisch Onderzoekje

In het onderstaande artikel probeert Daan King duidelijk te maken hoezeer het Turkije-Turks (de Turkse taal die voor de meeste Nederlandse Turken de moedertaal is) afwijkt van de ons meest bekende talen in één bepaald opzicht, namelijk de woordvolgorde. Het is zo geschreven dat de lezer geen kennis van het Turks nodig heeft. Voor Turcologen zelf zal het artikel weinig nieuws bevatten. Het is misschien nog het meest van belang voor leraren die te maken hebben met Turkse native speakers en die zich daarbij verbazen over bepaalde hardnekkige fouten in het Nederlands, Engels, Duits en Frans van deze leerlingen.

Illustraties: Daan King.

Daan King

De term 'Turcoloog' is niet erg ingeburgerd in Nederland. Als ik hem gebruik, merk ik vaak dat het als een vorm van humor wordt opgevat. Nu vind ik zelf begrippen als 'Germanist' of 'Anglicist' of zelfs 'Neerlandicus' ook tamelijk lachwekkend, zodat het in zekere zin mijn verdiende loon is. Maar goed, het woord heeft vermoedelijk enige nadere duiding nodig: een Turcoloog is iemand die op academisch niveau de Turkse taal- en letterkunde beoefent.

Hoewel er meer verschillen zijn tussen Turks en de Europese moderne vreemde talen dan alleen de woordvolgorde, is dit toch wel het meest opvallende verschil. Het Turks behoort nu eenmaal tot een tamelijk exotische taalfamilie en niet tot de ons meer bekende Indo-Germaanse. De huidige taalwetenschap rekent haar tot de Altaïsche taalfamilie met als meest directe verwant het Mongools. Men vermoedt een ver historisch verband met Japans en Koreaans. Kenmerken van deze familieleden zijn onder meer het ontbreken van bepaalde lidwoorden, het gebruik van complexe series achtervoegsels en het ontbreken van een grammaticaal geslacht.

Turkse leerlingen zullen dus vaak problemen hebben met het onderscheid tussen 'zijn' en 'haar', tussen 'de' en 'het', tussen 'die' en 'dat', omdat deze grammaticale onderscheiden niet bestaan in hun moedertaal.

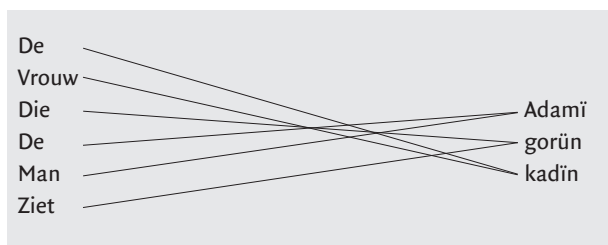
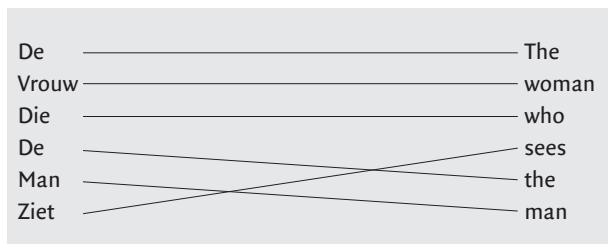
Dit artikel gaat over het probleem van de woordvolgorde in zinnen. Ik poneer hierbij de stelling dat de mate van verschil in woordvolgorde relevant is bij vertaling van de ene taal in de andere.

Eenvoudige voorbeelden

Een zeer basale zin bestaat uit een onderwerp, een werkwoord en een lijdend voorwerp: 'De vrouw ziet de man'. In het Engels is dat 'The Woman sees the man', in het Duits 'Die Frau sieht den Mann', in het Frans 'La Femme voit l'homme'. Het is niet moeilijk te zien dat ieder Nederlands woord in dit zinnetje op precies dezelfde plaats terugkomt in ieder der anderstalige zinnen. In het Turks luidt de zin 'Kadın adamı görüyor'. We zijn hierbij niet alleen twee woorden kwijt (namelijk de bepaalde lidwoorden), maar er is ook een woordverschuiving ontstaan: letterlijk staat er '[de] vrouw man [de] ziet'. Het lijdend voorwerp komt dus voor het werkwoord. Een niet al te moeilijke verplaatsing, want ook in het Nederlands kennen we zinnen als 'Nu de vrouw de man ziet'.

Iets ingewikkelder wordt het als we de zin veranderen in ‘De vrouw die de man ziet’. In de ons welbekende drie Europese Moderne Vreemde Talen wordt dat respectievelijk ‘The woman who sees the man’, ‘Die Frau, die den Mann seht’ en ‘La femme qui voit l’homme’. Er is bij het Engels en Frans een omdraaiing van werkwoord en lijdend voorwerp in de bijzin. Verder is de woordvolgorde identiek aan het Nederlands. In het Turks wordt het echter ‘Adami gorün kadın’. Wederom telt de Turkse zin maar 3 woorden tegen 6 in de overige talen. Behalve de bepaalde lidwoorden is nu ook het bijvoeglijk lidwoord weggefallen. Letterlijk staat er: ‘man [de] ziende [de] vrouw’. Het eerste lidwoord [de] staat achter het woord ‘man’ omdat het aangeduid wordt met het achtervoegsel –i. Bij vrouw staat [de] voor het zelfstandig naamwoord, omdat de bepaalde status van ‘vrouw’ blijkt uit het ontbreken van het ontbrekende lidwoord ‘een’ (in het Turks ‘bir’).

Het wordt tijd voor enige visuele steun, want dit soort beschouwingen vergen veel van alpha-hersens. Daarom volgen nu drie illustraties van het recente voorbeeld:

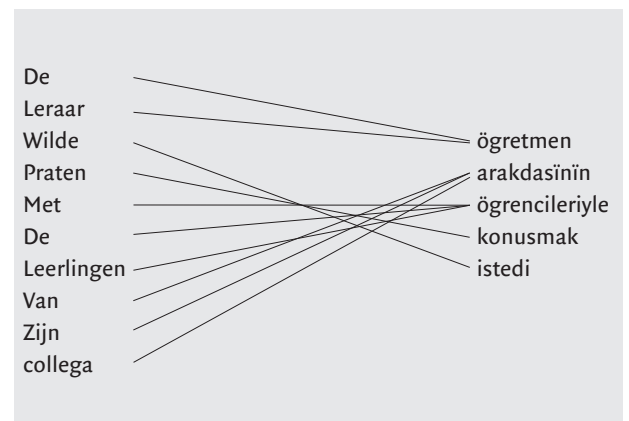
Deze illustratie maakt op bijna dramatische wijze de verschillen duidelijk. De vertaling naar het Duits levert geen enkel probleem op. Die naar het Engels een enkel probleem, maar de vertaling naar het Turks is duidelijk een complexere operatie. Ik kan en zal nog meer voorbeel-

den geven, maar dit is de kern van de zaak. Het is misschien goed om op dit moment op te merken dat Turkse moedertaalsprekers veel problemen hebben met bepaalde bijzinnen in het Nederlands.

Een ingewikkelder voorbeeld

De wijze van weergave in bovenstaande illustratie toont in principe twee soorten complicaties in de woordvolgorde-vergelijking: ten eerste is er sprake van parallelle lijnen of kruisende lijnen. Als lijnen kruisen is er altijd sprake van een grotere of kleinere woordverschuiving (al is deze term niet geheel correct; het is eerder een verschuiving van een grammaticaal element). Kortom hoe meer kruisende lijnen hoe groter het verschil tussen beide talen. Bij vertalingen tussen de moderne vreemde talen van Europa ziet men vooral parallelle lijnen. Docenten in de betreffende vreemde talen zullen herkennen dat de kruisingspunten vrij nauwkeurig aangeven waar vertaalproblemen zich voordoen.

De tweede complicatie die uit deze weergave kan blijken is die van het woordaantal: voor hetzelfde grammaticale doel heeft de ene taal meer of minder woorden nodig dan de andere. In de weergave blijkt dit doordat meer lijnen vanuit een woord vertrekken, ofwel doordat meerdere lijnen bij een woord samenkomen. Dit verschijnsel doet zich bij vergelijking van de genoemde Europese talen sporadisch voor, terwijl het tussen deze talen en het Turks een standaard-patroon is. Het volgende voorbeeld van een enigszins complexere zin toont dit aan:

De Nederlandse zin heeft 10 woorden tegen 5 in de Turkse zin. Dit is een gebruikelijke verhouding. De kruisingen vormen het soort vlinderpatroon, dat veel voorkomt bij de vergelijking tussen Turks en Nederlands. Alleen het onderwerp van de zin staat in beide talen op dezelfde plaats.

In 3 gevallen worden meerdere Nederlandse woorden samengevat in een enkel Turks woord. Het omgekeerde is mogelijk, maar komt zeer veel minder voor. Vanuit 'van' lopen wel twee lijntjes, maar die geven alleen aan dat de 'bezitsrelatie' zowel in de 'bezitter' als in het 'bezit' gemarkeerd wordt. Het Turkse 'öğretmen' komt overeen met het Nederlandse zinsdeel 'de leraar', 'araksınin' met 'van zijn collega', en 'öğrencileriyle' met 'met de leerlingen (ervan)'.

Als we ons strikt aan de volgorde van grammaticale elementen in het Turks houden luidt de vertaling in het Nederlands aldus:

De-leraar collega-zijn-van de-leerlingen-ervan-met praten wilde.

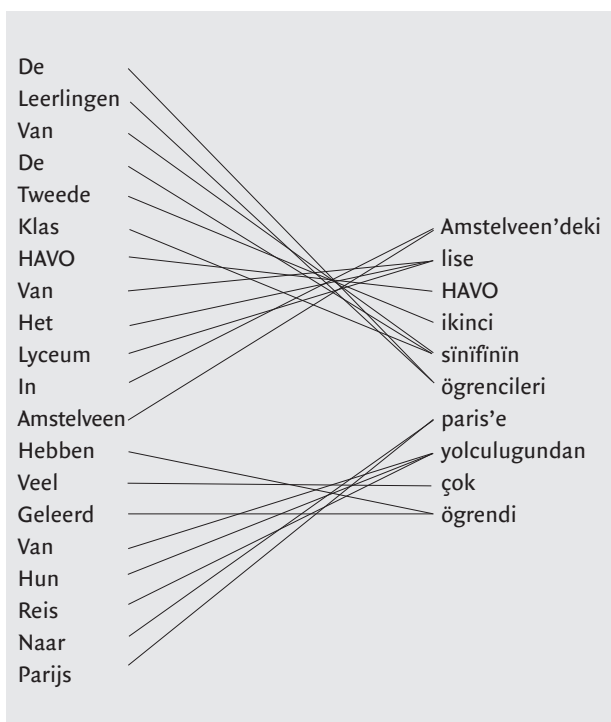
Deze onbegrijpelijke opmerking zouden we met globaal behoud van de Turkse zinsdeelvogorde kunnen modificeren tot een Nederlands-Turkse (bij)zin:

(Dat) de leraar zijn-collega's leerlingen spreken wilde.

Deze laatste variant geeft misschien nog het beste weer hoe het Turks haar zinnen maakt.

Nog een voorbeeld

Er zijn voorbeelden te tonen waarbij ook de vergelijking Nederlands-Turks een grote mate van parallelie laat zien, maar die zijn voor dit artikel minder interessant. Kenmerkender is het volgende geval:

De woordaantal-verhouding is hier 20 (Nederlands) tegen 10 (Turks). In dit voorbeeld kruisen alle lijnen minstens eenmaal en produceren twee 'vlinders'. De eerste vlinder wordt gevormd door het onderwerp, terwijl de overige zinsdelen de tweede vlinder maken. Als we de volgorde van grammaticale elementen getrouw volgen, krijgen we in vertaling uit het Turks weer een vreemde mededeling:

Amstelveen-in het-lyceum-van HAVO tweede de-klas-van de-leerlingen-(ervan) Parijs-naar reis-hun-van veel geleerd-hebben

Maar met enige goede wil en een bijzin constructie is dit tot begrijpelijker Nederlands te maken:

(Dat) de Amstelveens Lyceum HAVO tweede klas-leerlingen hun Parijs-reis zeer leerzaam vonden.

Conclusies

Het is hier niet de juiste plaats om uitputtende bewijzen van dit verschijnsel te tonen. Wat ik wilde bereiken is dat de geïnteresseerde niet-kenner van het Turks de ogen geopend wordt voor een interessant taalkundig fenomeen. Een fenomeen dat bovendien belangrijke didactische consequenties kan hebben bij het werken met Turkse moedertaalsprekers. Uit deze globale analyse zou men bij dit soort leerlingen de volgende fouten in het gebruik van Nederlands, Frans, Engels en Duits kunnen verwachten:

- de neiging om bepaalde lidwoorden verkeerd te gebruiken dan wel geheel weg te laten;
- de neiging om fouten te maken in het grammaticaal geslacht;
- de neiging om in bijzinnen een verkeerde woordvolgorde toe te passen;
- de neiging om bijzinnen in het algemeen te vermijden;
- de neiging om het werkwoord ten onrechte achteraan te stellen.